L'AUTOR, EL LECTOR I EL TEÒRIC ENFRONT DE LA LITERATURA DIGITAL: ELS REPTES DE LES TEXTUALITATS ELECTRÒNIQUES

Purificació Garcia Mascarell
Universitat de València
purixinela@hotmail.com

RESUMEN: En el presente trabajo se analizan las características de la literatura digital en relación a los retos que plantea para los lectores, los autores y los teóricos de la literatura. Las textualidades electrónicas, con sus peculiaridades propias (simultaneidad, hipertexto, cooperación del lector, hipermedia…), obligan a un replanteamiento de la noción "literatura" y a una redefinición de los papeles de autor, lector y crítico. En este sentido, este trabajo plantea un recorrido por las diversas problemáticas y transgresiones que acarrea la incorporación del arte de la literatura a las nuevas tecnologías.

Palabras clave: literatura digital, autor, lector, teoría literaria, hipertexto.

ABSTRACT: In this paper the characteristics of digital literature are analyzed in relation to the challenges posed to readers, authors and literary theorists. The electronic text, with its own peculiarities (simultaneity, hypertext, reader's cooperation, hypermedia…) require a reconsideration of the concept of "literature" and a redefinition of the roles of author, reader and critic. In this sense, this paper sets out to examine the various problems and transgressions that the alliance of the art of literature and new technologies gives rise to.

Key words: digital literature, author, reader, literary theory, hypertext.

Les instàncies clàssiques unides a la recepció, la producció i la teorització de la literatura, vinculades al suport del paper des de l'invent de Gutenberg del 1450, s'han vist somogudes per l'aparició de les textualitats electròniques, amb unes característiques i particularitats que modifiquen les concepcions antigues en torn a la noció establerta de "literatura". És per això que aquest treball pretén descriure els trets de la literatura digital enfrontant-los amb els de la literatura en paper, amb un objectiu pràctic: definir els reptes que lectors, autors i teòrics de la literatura han de superar davant el text estètic sobre pantalla.

A mode de resum, per al lector s'estrena una forma de llegir nova, interactiva i discontínua, que modifica les seues estructures de pensament conformades sota l'imperi de la impremta. L'autor, per la seua banda, ha de tenir present més que mai el receptor durant el procés creatiu, i aprendre a explotar correctament les oportunitats que ofereix l'univers informàtic. Finalment, per al teòric surten diversos interrogants als quals ha de donar resposta, sobretot si la teoria literària fonamentada sobre segles de paper serveix per a reflexionar en torn a la literatura digital i, en cas negatiu, com ha de ser la nova teoria.

1. De Gutenberg a l'hipertext

El segle xxi ha inventat la seua pròpia forma de literatura gràcies a l'incorporació de les noves tecnologies a l'àmbit de l'escriptura creativa. Com és sabut, la literatura ha evolucionat en els seus formats de presentació, des de l'oralitat primera, passant pels taulellets de fang, el papir, el pergamí o el còdex manuscrit, fins arribar al regnat del full imprés a partir del segle xv, de manera que durant cinc segles fins hui no s'havia modificat el suport de lectura. La genialitat de Gutenberg va constituir l'esdeveniment cultural més revulsiu de l'Edat Moderna. Propicià transformacions de tipus econòmic perquè abaratia els costos i el temps de producció dels llibres, i facilitava l'accés al coneixement, uniformitzant tots els exemplars impresos i possibilitant els llibres de butxaca amb un format transportable. L'humanisme renaixentista s'aprofità d'aquests avantatges fins el punt que la seua tasca d'estudi, tal com hui és coneguda, no haguera sigut possible. Dels humanistes prové el respecte reverencial cap als llibres i la noció d'autor que sobreviu a Occident.

Però tot això, al segle xxi, comença a trontollar. La revolució tecnològica iniciada a mitjans del segle passat i accelerada en els últims quinze anys ha modificat les instàncies culturals que sostenien la civilització occidental, així com la noció mateixa de llibre, lector i autor. En aquesta època de canvis tampoc se salven els mètodes de publicació i d'edició establerts. A mesura que es descentralitza l'accés a la informació, els reductes tradicionals dedicats a aquest tipus de cultura, com les biblioteques o els tallers editorials, perden la seua preeminència (Borràs 2005: 23).

Del cor de la societat de la informació està emergint una nova forma de lectura perquè, al contrari del que consideraven els apocalíptics, la línia humanística i la tecnologia s'han unit i han fet possible el naixement del llibre digital. La seua colpidora aparició ens obliga a repensar l'estructura muntada entorn al llibre imprès, com bé assenyala Roger Chartier (2001) al seu article «Lecteurs et lectures à l'âge de la textualité électronique»:

> Le moment est dont venu de redéfinir les catégories juridiques (propriété littéraire, copyright, droits d'auteur), esthétiques (originalité, singularité, création), admisnistratives (dépôt legal, bibliothèque nationale) ou bibliothéconomiques (catalogage, classificaction ou description bibliographique) qui ont toutes eté pensées et construites en relation avec une culture écrite dont les objets étaient tout différents des textes électroniques.

Certament, allò que anomenem "literatura" és una barreja de diferents factors entre els quals destaquen les figures dels autors i la dels lectors, l'època que marca la difusió i la recepció dels textos, i també un determinat suport que, amb els seus canvis, modifica l'esperit de l'obra. Com ha quedat dit, la impremta va suposar una revolució que propagà la cultura a un preu assequible i en quantitats massives. Però, al mateix temps, va comportar la pèrdua de tot allò que s'escapava del format constrenyedor del full enquadernat sota una idea errònia: allò que no entrava dins del paper imprés, no era rellevant. Les noves tecnologies han retornat a la literatura tot el que tenia d'hipermèdia. I, precisament, si alguna cosa caracteritza la literatura electrònica és el desplegament dels recursos que abans estaven vetats.

Així, parlem de literatura digital per fer referència al nou tipus de literatura que ha emergit del desenvolupament de la informàtica. Naix a l'ordinador per ser consumida en aquest mateix àmbit. Açò implica que una obra literària només pot ser qualificada de digital "si utilitza com a restricció creativa almenys una propietat específica del mitjà informàtic, és a dir, si la fa servir per formular una proposició literària que no és realitzable en un altre mitjà", tal com afirma Philippe Bootz (2006).

En la base del text digital es troba l'hipertext, la potent ferramenta informàtica d'organització textual que aprofita els avantatges d'accés aleatori dels ordinadors per superar l'estricta linealitat de la lectura en paper. És a dir, permet llegir seguint relacions associatives que no se saturen mai. Com? Mitjançant els múltiples enllaços que permeten navegar, és a dir, passar d'una pàgina a una altra amb només fer clic sobre la paraula adequada, segons l'interés de cadascú i en un temps mínim.

El més significatiu de l'hipertext és la distinta dinàmica de lectura que ofereix respecte a la del llibre en paper. El lector es deixa portar per un sentiment d'urgència, ja que l'elecció d'allò que està a punt de llegir és constant i tot el procés està banyat per la discontinuïtat. Cal recordar que cada enllaç planteja el dilema de clicar-lo o no, amb la qual cosa s'està privilegiant la capacitat del lector per a descobrir ell mateix la informació que busca amb la màxima llibertat possible. S'aposta, així, per la pragmàtica de la interactivitat, que s'expressa en dos vessants: des de l'autor, amb la relació dialògica que manté amb el lector, i des del text mateix, gràcies a les diverses ramificacions que conté la trama. També el llibre de paper oferia una lectura selectiva, però limitada al que quedava confinat a les mans del lector en forma de fulls impressos. Ara existeix tota una extensió aparentment il·limitada dels processos de lectura, i endinsar-s'hi sols depén de la voluntat de l'usuari.

L'hipertext no només modifica la instància del lector. També reconfigura la de l'autor, ja que comporta grans repercussions sobre la forma de concebre i construir el text. Esmentàvem abans la relació dialògica entre les dues figures de la comunicació textual, tot per dir que, amb l'hipertext, més que mai s'ha de tenir en compte el receptor, organitzant la matèria de manera coherent per a no convertir el text en un caos il·lògic. L'autor és qui dissenya tots els recorreguts optatius possibles, qui controla com apleguen les idees i qui s'ha de preocupar per donar un sentit a la diversitat d'informacions. Saber quan cal desenvolupar una nova pàgina o com utilitzar els diferents recursos hipermèdia per afavorir la comprensió són tasques fonamentals per a contribuïr a una

lectura fàcil i agradable. Malgrat la importància del treball de l'autor, s'ha de tenir present que la instància enunciativa està més absent que mai del discurs. A causa de la immaterialitat i la manca de referències pròpies de l'espai virtual, l'autor constituiex un ens anònim. Així mateix, com resulta incapaç de dominar l'ordre de lectura en un text que, per essència, no té principi ni fi, la narració està condemnada a un etern present on regna l'ara i l'ací.

Si al lector del llibre digital se li fa complicat esbrinar el context de creació, l'autor no està menys perdut pel que fa al de recepció. De fet, és al lector a qui pertoca crear-se *ex nihilo* un context de comprensió per al text i tractar d'atorgar un sentit unitari als fragments dispersos que va llegint, adaptant-s'hi amb cada nou clic. L'escrit ja no està regit per relacions de superfície, sinó de profunditat. En un espai tridimensional, els ulls no poden abastar tots els elements i s'ha de saber gestionar la profunditat sense esdevindre obscurs. Per això resulta fonamental la presència d'un índex, un llistat o un mapa que ajuden el lector a situar-se dins del món de l'hipertext i li donen una visió de conjunt de l'obra.

Una altra característica primordial de l'hipertext és l'oportunitat que ofereix per a crear un text-objecte, és a dir, per a aprofitar l'element visual en forma d'il·lustracions o gràfics, que complementen el sentit del text i aporten informació per ells mateixos. Cal pensar que l'hipertext està integrat per elements informatius no necessàriament homogenis (text, imatge i so) organitzats en forma de xarxa. Així, amb la fusió de l'escrit, la imatge, el so i el vídeo, les tecnologies digitals estan soscavant l'ancestral posició dominant del llenguatge. Per tancar aquest apropament a la figura de l'hipertext, principal base de la literatura digital, cal destacar la seua capacitat per a anul·lar la idea de permanència unida a l'escriptura des del primer papir. En efecte, el text es transforma en una matèria làbil que pot ser modificada, corregida o esborrada indefinidament i sense cap esforç costós.

2. L'autor i el lector de literatura digital

Les característiques especials de la lectura literària sobre pantalla es plantegen millor després d'haver analitzat les implicacions de l'hipertext. Es fàcil reconèixer que el principal tret de la lectura sobre pantalla és la manca de linealitat clàssica tan típica del paper. A l'ordinador es llig també linealment perquè la lectura alfabètica i les condicions fisiològiques humanes obliguen a fer-ho així; no obstant això, el text deixa de presentar-se sota la imatge d'una continuïtat amb aspecte unitari i definit. El lector té l'opció de llegir un llibre a salts o a trossos, però les connexions que ofereix l'hipertext a través dels hipervincles, la manca d'un centre fixe que obliga a una recontextualització constant i la inclusió d'informació no verbal gràcies a l'hipermèdia, fan de la lectura d'un text digital una experiència molt més trencadora de la linealitat que la d'un llibre imprés.

Tanmateix, el text, dispers per mitjà dels múltiples enllaços i amb la possibilitat de ser actualitzat constantment, cau en la variabilitat i l'aleatorietat, i cobra vida autònoma.

Aplicat a un text literari, açò implica una capacitat important per part de l'autor de crear línies coherents que el lector puga descobrir i anar perfilant al seu cap. Els enllaços, entesos com el principal tret de tota hiperficció (Fauth 1995), han d'estar fets amb la consciència de les implicacions semanticoorganitzatives que posseïxen, preveient les conseqüències possibles sobre l'estructura mental que el lector es configura mentre llig. Contràriament, el lector pot sentir-se decebut davant vincles irrellevants o mal fets. Per guardar una certa coherència narrativa cal que el lligam, la paraula activable entre dos fragments, guarde una relació amb les dues parts, com ocorre magistralment, per exemple, a *Fragments d'une histoire* (1994), la hiperficció de Jean-Michel Lafaille.

De fet, l'ús irreflexiu dels enllaços pot derivar en dos extrems gens recomanables: que l'entusiasme pel mitjà mateix reste atenció a la qualitat del contingut de les històries, o que el text, en realitat, siga idèntic a una ficció en paper i només se'n diferencie pel fet d'oferir la possibilitat de fer clic damunt del nom d'un personatge o paraula marcada. Així, es poden donar enllaços rudimentaris que distrauen de la història principal, redactada, tant des del punt de vista dels personatges com de l'estructura, amb la mentalitat de la impremta. Aquest últim tipus d'històries serien defectuoses segons les premisses de la literatura digital, ja que no es pot escriure hiperficció amb el pensament d'una única línia causal que ha de ser trobada, sinó tractant que els diferents fragments permeten qualsevol combinació dirigida per una recerca de sentit personal.

Sobretot, cal adonar-se que no es tracta d'una simple transposició del material textual des del paper a la pantalla, sinó d'una transformació radical de la concepció de crear i llegir literatura. La hiperficció sols podrà ser-ho si renuncia als trets lineals i a les idees tradicionals de trama, centre, principi, nus i desenllaç, llasts per a les noves formes que han d'aprofitar les prestacions del nou mitjà.

El concepte d'interactivitat és un altre pilar bàsic de la literatura digital i no únicament per referir-se a l'acció de "fer clic". Com explica Bootz (2006):

> Consisteix en la capacitat que l'obra dóna al lector de poder influenciar la composició dels signes proposats a la seua lectura i en l'obligació que l'obra imposa al programa d'haver de tenir en compte certes informacions subministrades pel lector.

És a dir, la interactivitat té a veure amb la relació que s'instaura entre el lector i el programa, en tant que capacitat del primer i obligació del segon. De fet, és un tret de la literatura digital que Bootz localitza pertinentment en tres punts. En primer lloc, al programa, en el codi informàtic. En segon lloc, i per fugir d'una visió tecno-centrada que oblidaria que l'home és l'eix de tota activitat, localitza la interactivitat al cor de l'obra com a propietat simbòlica, ja que es fa clic sobre paraules naturals, no sobre codis numèrics. Finalment, Bootz troba també la interactivitat a la ment del lector mateix. El lect-actor forma part del dispositiu de l'obra actuant de manera reflexiva davant del transitori observable o part visible, externa i canviant del programa. Les seues accions influeixen en l'obra i la modifiquen, mentre ell mateix presencia els signes visuals de la seua activitat lectora.

La noció de "lect-actuació" resulta fonamental per a entendre les implicacions de la interactivitat. A la hiperficció, llegir és una acció doble: per una banda, requereix

l'activitat cognitiva tradicional; per una altra, una activitat física que compromet el cos. Espen Aarseth (1997) ha inventat els termes de "noemàtica" per fer referència a la primera acció i el d'"ergòdica" per la segona, base de la lectura hipertextual i una de les diferències més radicals amb la lectura d'un llibre de paper.

En bona part a causa del concepte d'interactivitat, s'ha dit de la literatura digital que ha fet possible l'aparició del lector actiu "usurpador" de la funció de l'autor. Culmina, així, el reconeixement a la figura del lector provinent de la Teoria de la Recepció. Ara ja no sols ompli espais buits de sentit, sinó que tria els itineraris de lectura i pot establir relacions entre diferents textos o les seues parts. Cada lectura és converteix en única, literalment. Així, mentre que el lector d'un text imprès estàndard construeix interpretacions personalitzades a partir d'una base semiòtica fixa, el lector d'un text interactiu participa en la construcció del text entès com a conjunt visible de signes. Encara que les alternatives entre les quals es pot elegir al llarg del procés són limitades (són, de fet, les ramificacions dissenyades per l'autor), aquesta llibertat relativa ha estat celebrada com l'al·legoria d'una activitat molt més creativa. Joan Campàs (2007: 37), ho resumeix així:

> La distinción entre escritura y lectura se borra tanto como la que hay entre autor y lector. La lectura ya no es un simple consumo, sino que también produce texto, también es escritura. […] La multiplicidad de recorridos de lectura posibles combinada con el carácter intertextual de la lectura/escritura del texto, contribuye a hacer estallar los límites, dejándolo potencialmente siempre abierto. Ninguna lectura agota el texto: siempre quedan lecturas, itinerarios virtuales posibles.

Tota una sèrie de metàfores s'han desplegat per tractar d'explicar el paper que juga el lector davant de la hiperficció. La metàfora del supermercat, per exemple, explica que el lector pot actuar compulsivament, sense necessitat de llegir sencers els fragments de cada pantalla ja que entén el text no com una unitat a la qual trobar-li sentit sinó com un conjunt de recursos que triarà en funció del seu gust. La metàfora del caleidoscopi veu el text com una col·lecció de fragments que el lector combina atzarosament. Aquesta metàfora funciona millor en textos lírics, sense relació causal o temporal entre els fragments, ja que un atzar sense control pot provocar incongruències desagradables en un text narratiu. La del trencaclosques, que presenta el text com un seguit de peces que han de casar-se, quasi com un repte intel·lectual, atrau més els lectors que s'apropen a la literatura com a un enigma o problema a resoldre. En general, tots aquests guions interpretatius mostren un lector obligat a restaurar algun tipus de coherència, malgrat la fragmentarietat del text. El dilema central consisteix a saber si la memòria i la comprensió poden existir sota unes condicions extremes de fragmentació, o bé, si necessitem la condició lineal i la totalització.

De fet, literatura digital no sols s'ha vist com la representació de les teories postmodernes sobre l'alliberament del lector i la mort de l'autor; també ha rebut un seguit de crítiques que cal tenir en compte. Per exemple, la proliferació dels enllaços s'ha vist com un focus de distracció, ja que per estar destacats provoquen l'obligació instantània de clicar-los sense prou reflexió. Quasi resulta més important clicar per

saber què hi ha darrere que el contingut mateix. Així mateix, s'assenyala la sensació de pèrdua dels lectors davant la multiplicitat de camins possibles i la por a no estar seguint l'itinerari correcte, tot i que els postulats de la hiperficció sostinguen que no existeix un camí millor que un altre. Resulta complicat canviar una mentalitat de segles en poques dècades. Per una altra banda, l'abundància d'informació oferida pels nombrosos enllaços deixa moltes vegades els lectors confusos i desorientats. En realitat, de tots aquests inconvenients no és tan responsable el mitjà com l'autor, que ha de saber utilitzar apropiadament l'oferta de prestacions de la nova plataforma.

Curiosament, una pràctica estesa en la literatura digital francesa fa del fracàs en la lectura la seua principal basa. L'anomenada "estètica de la frustració" parteix de l'experiència negativa de lectura, de la decepció i desencant per part del lector davant del text, per fomentar una reflexió sobre el sentit de l'obra i obligar a reaccionar, enmig d'una situació desconcertant, els lectors desacostumats a lectures tan fora de seny. El fracàs de la lectura és impossible segons l'estètica de la frustració, ja que tota actitud del lector genera sentit, fins i tot la retirada o l'abandonament. Un exemple el constitueix *Degenerativa*, d'Eugenio Tisselli (2005), on l'obra modifica aleatòriament un caràcter cada vegada que rep una visita. Té lloc, així, una paradoxa desconcertant: l'escrit és destrueix al llegir-se, però sols si es llig, existeix.

La qüestió del paper de l'autor és un tema de vital importància per a la interpretació dels textos digitals: com que es tracta de textos interactius, la influència formalitzadora de l'autor retrocedeix davant la creativa del lector. Així, la literatura digital trenca amb les situacions tradicionals d'autoria gràcies a les noves possibilitats que ofereix l'ordinador. La figura de l'autor queda reconfigurada, les funcions d'escriptor i lector s'entrellacen tant com es dissolen les connotacions d'autoritarisme del primer. Si per als teòrics postmoderns de l'escola de Barthes, Derrida o Foucault, la noció més clàssica d'autor queda destruïda mitjançant el descentrament del text al convertir-lo en una xarxa, l'hipertext en línia esdevé la plasmació ideal de la pèrdua del control absolut per part de l'autor, acostumat a deixar la seua feina tancada i fixada amb el llibre imprès.

Una proposta com la de Jean-Pierre Balpe amb la hiperficció *Rien n'est sans dire* (2001) exemplifica el trencament amb la idea d'autor clàssic i amb les nocions d'escriptura finalitzada i inamovible. La presència dels lectors al cor mateix del text és possible gràcies a l'ús del correu electrònic, mitjançant el qual es lliuren fragments que són inserits dins la narració. El text és una construcció col·lectiva a partir de la proposta de l'autor, que amplia i modifica la seua obra amb les contribucions espontànies dels lectors. Ara bé: davant d'aquest tipus de textualitats electròniques resulta inevitable preguntar-se on queda la frontera entre l'art literari i el joc o divertiment.

Finalment, cal apuntar una observació sovint oblidada pels autors digitals i de gran importància: com pot intervindre l'ús d'una o altra plataforma informàtica a l'hora de visualitzar la presentació de l'obra literària? Els autors d'un llibre poden dominar totalment amb quin format visual rebrà la seua obra el públic, però no així un autor digital, perquè cada ordinador està configurat d'una manera i aquesta afecta la presentació de l'obra i, en conseqüència, la seua interpretació, el seu significat. Així, i contràriament als objectes acabats com el llibre o el vídeo, l'autor d'una obra digital programada ha de gestionar la varietat de formes en què pot mostrar-se.

3. La teoria enfront de l'obra digital

Després d'aquesta anàlisi de les implicacions autorials i lectores de la nova forma electrònica de creació i presentació del text literari, és inevitable aprofundir en les implicacions teòriques que genera. Les obres que exigeixen una cooperació concreta del lector, que combinen text, imatge i so, que produïxen narracions sense començament ni fi aparents, col·loquen els especialistes davant d'una disjuntiva: es pot acoblar la literatura digital a la teoria que existeix del llibre imprés o cal redefinir tota la teoria i la idea mateixa de literatura? La pregunta immediatament següent es qüestiona l'essència mateixa del nou artefacte: és "literatura" o es tracta d'una "altra cosa"? Entra dins de la mateixa categoria que *Crim i càstig* o *La terra gastada* una obra com *Rabot-poète* de Bootz, on el lector ha de moure el ratolí sobre el text per anar aclarint el color de la superfície de la pantalla i poder llegir el poema?

Per una altra banda, i molt encertadament, la teòrica María José Vega (2003: 10) adverteix de la necessitat de no exagerar les diferències entre una i altra literatura. Vega critica els que celebren aspectes innovadors de la digital respecte de l'analògica, que no ho són tant. Les definicions d'hipertext basades en la idea d'escriptura no seqüencial, d'interrelació textual o de llibertat electiva per al lector, descriuen trets que ja estaven presents a les edicions filològiques en paper, encara que sense la possibilitat múltiple i instantània de recuperació de la informació ni la gran capacitat d'emmagatzematge que fa de l'hipertext una vastíssima biblioteca. Així doncs, es tracta més d'una diferència qualitativa que quantitativa. Podria parlar-se no tant de ruptura, sinó és bé d'una continuïtat entre les obres digitals i les no digitals.

Aclarit açò, toca reflexionar sobre les principals qüestions que planteja l'aparició de la literatura digital per a la teoria literària. Pel que fa al text electrònic, cal pensar en torn a la seua ordenació i a la seua delimitació (o absència d'aquesta), així com analitzar la progressió de la trama o, millor dit, les trames que conviuen de forma no successiva, i observar la construcció dels personatges. Les implicacions sobre les activitats dels lectors i dels autors, que ja s'han comentat, són un altre aspecte a tenir en compte: com afecten els hàbits lineals de lectura? Quin tipus de destresses requereix un bon "hiperautor"? Finalment, s'afegeix la metarreflexió de la teoria literària sobre si mateixa, que s'ha de preguntar si a nous conceptes calen nous termes o si és necessari un canvi en els instruments actuals d'anàlisi.

De fet, amb la irrupció de les textualitats electròniques, els fonaments clàssics de l'anàlisi literària s'enfonsen entre el desconcert dels especialistes. Recapitulant: el text digital manca d'estructura fixa i de delimitació que faça possible qualsevol apropament tradicional. La trama, nus gordià de la ficció narrativa en paper, es converteix en trames múltiples amb episodis intercanviables o prescindibles. La construcció dels personatges es fa en un context fluctuant, d'incertesa, on les penetracions psicològiques o les descripcions lògiques detallades són pràcticament impossibles de desenvolupar. I, per acabar, quin tipus de tractament de l'espai i el temps s'espera en un mitjà que ha diluït completament tals conceptes? Aquests són els reptes als quals haurà de respondre la crítica.

L'aparell teòric vinculat a la tradició més estructuralista no pot ser útil per a analitzar la literatura que naix de l'ordinador per a consumir-se a la pantalla. En canvi, la teoria postestructuralista sí és capaç de donar compte, en certa mesura, del paradigma cultural posterior a l'era Gutenberg: el paradigma hipertextual. Cal tenir present que l'aparició de la impremta va suposar per a la humanitat un dels canvis de mentalitat més potents de la història d'Occident i la instauració d'un tipus de pensament irreemplaçable durant cinc segles. La revolució digital inaugura un nou tipus de pensament on la icona del coneixement, el llibre enquadernat i col·locat a la prestatgeria (imatge de la producció capitalista i el paradigma racionalista), és substituïda per l'hipertext (element que possibilita i explica la producció informal i el paradigma contemporani de la complexitat).

L'hipertext, símbol de la postmodernitat, encarna electrònicament les idees postestructuralistes al voltant de la cultura i de la noció de text. Barthes, Foucauld o Derrida han defensat l'abandonament dels antics sistemes conceptuals basats en les idees de centre, marge, jerarquia i linealitat, així com la necessitat de donar un gir cap a uns altres on imperen les nocions de multilinealitat, node, enllaços i xarxa. La pèrdua dels límits textuals, el concepte de text obert, la intertextualitat, la necessitat d'escriptura no lineal, en fi, la forma d'entendre i teoritzar la "textualitat" per part dels postestructuralistes es relaciona directament amb les possibilitats que ofereix l'hipertext.

Més enllà. Els teòrics postmoderns observen com la humanitat ha perdut qualsevol punt de referència vàlid i es situa en plena crisi dels discursos omnicomprensius, després de comprovar que el progrés científic no comporta progrés humà i que els grans relats totalitzadors es revelen inútils per a explicar una realitat amorfa i fragmentària. Dins d'aquest context no és estrany que es qüestione la concepció de la història com a successió lineal i progressiva. La condició postmoderna fa saltar els vincles de continuïtat i la reconstrucció d'un sentit lògic que augmente progressivament esdevé problemàtica. A l'hipertext de ficció es materialitzen aquestes idees. L'organització lineal clàssica del relat es trenca en benefici d'una estructura combinatòria, fragmentària, que ofereix múltiples recorreguts de lectura i, per tant, múltiples sentits (fins i tot els imprevistos per l'autor), gràcies a la dinàmica dels enllaços. El text postmodern és sentit com una experiència fragmentària, on no existeix un ordre preestablert de lectura i la temporalitat i la causalitat s'esvaïxen. El lloc dels trets característics de la narració tradicional l'ocupa ara la instantaneïtat, ja que l'acció de llegir depén d'un clic, és a dir, del desig més immediat.

A l'època postmoderna, l'esfera cultural ja no és autònoma com sí que ho era al modernisme, sinó que s'ha reabsorbit pel mercat on impera el capital i tot esdevé "cultural". Manca, doncs, la distància necessària per a fer la crítica pertinent. Tot açò dibuixa una societat on l'absència de profunditat és la protagonista, tal com denuncia Guy Debord al descriure la societat de l'espectacle. Aquesta superficialitat s'ha vist reflectida pel tipus de lectura que proporciona l'hipertext, ràpida i canviant, que l'aproxima més a l'acció banal de fer *zapping* que a la de seure en una butaca per submergir-se en un volum de Kant. De fet, alguns teòrics, com ara Umberto Eco, denuncien la impossibilitat de reflexió profunda enfront de la pantalla, al contrari del

que ocorre amb el llibre de paper. Certament, davant d'un hipertext l'usuari sent més la necessitat de clicar-hi compulsivament fins trobar alguna cosa interessant que de comprendre i analitzar en llarga meditació. En aquest sentit, i respecte a la literatura, el crític haurà de constatar si es divideixen les funcions dels productes textuals. És a dir, si l'hipertext servirà per a lectures literàries simples o lúdiques i el llibre romandrà com el bastió inexpugnable per a l'autèntica reflexió i l'anomenada "alta" literatura. Tal vegada es tracte d'una qüestió generacional, fruit del tipus d'educació rebuda unida a la idea de llibre com a font de saviesa. El més probable és que el costum de treballar amb ferramentes hipertextuals les farà percebre com una eina d'estudi i anàlisi tan potent com ho és el llibre (sempre que el suport físic es perfeccione i permeta passar més hores lectives davant d'una pantalla).

Per altra banda, l'època actual col·loca en una posició de privilegi les coordenades espacials respecte a les temporals. En el món postmodern tot és sincrònic. És més, s'han oblidat els nexes temporals i, per tant, s'ha perdut el sentit de la història com una successió cronològica de fets. El temps ha deixat de funcionar com una línia contínua al llarg de la qual l'acció humana queda gravada. Oblidat el punt d'origen i amb un futur gastat abans d'arribar-hi, la humanitat es troba en un present pur a la deriva. Amb l'afebliment del sentit de la historicitat, com sosté el teòric Fredric Jameson (1996), la societat es limita a viure moments presents inconnexos que s'amunteguen sense formar mai una progressió continua. Res és permanent en un món d'imatges en ràpid moviment i replet de quantitats d'informació impossibles d'assimilar. És per això que l'art postmodern es caracteritza per ser fragmentari, superficial i proporcionar la mateixa sensació de desorientació que el món contemporani (Vilariño 2007).

Com es plasma tot açò dins del món de la hiperficció? Com s'ha dit ja, l'hipertext no té principi, fi, ni successió temporal definida (tant dins del propi relat com durant el procés de lectura). L'hipertext arracona la idea de narració com un cicle tancat amb un sentit unitari, tal com abans s'entenia l'estudi de la Història. Ara triomfa una estructura multidimensional, sense el concepte d'inici i fi, on l'usuari pot entrar i eixir amb la màxima llibertat. Una narració oberta, en continu procés dinàmic i dialèctic, que ofereix la possibilitat de ser actualitzada, és a dir, de seguir construint-se i enriquint-se amb la incorporació de noves informacions.

El teòric David R. Olson, a la seua obra *El mundo sobre el papel* (1998), analitza les intenses implicacions que existeixen entre la ment humana i els actes de llegir i escriure. La ment és un artefacte cultural modelat en el contacte amb els productes d'activitats lletrades. La concepció moderna del món i de l'èsser humà és, segons aquest autor, el producte de la invenció d'un món sobre paper. Amb la revolució digital i l'emergència de l'hipertext, una idea domina l'horitzó: la lectura sobre la pantalla condicionarà una nova concepció del món. Després d'aquest recorregut per les conseqüències que tenen les noves tecnologies sobre les tres instàncies humanes de la literatura (l'autor, el lector i el crític), es fa palés que el segle XXI haurà d'afrontar un canvi de les nocions literàries i de les subjectivitats humanes on els conceptes d'interrelació, instantaneïtat, interactivitat i infinitud assumiran un paper central.

Bibliografia

Aarseth, E., *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*, 1997. [<http://www.hf.uib.no/cybertext/Ergodic.html>, data de l'últim accés: 6-9-2010.]

Balpe, J. P., *Rien n'est sans dire*, 2001. [<http://www.ciren.org/ciren/productions/mail-roman/>, data de l'últim accés: 6-9-2010.]

Bootz, P., *La literatura digital*, 2006. [<http://www.auradigital.net/web/Escriptures-hipertextuals/L-hipertext/la-literatura-digital-per-philippe-bootz.html>, data de l'últim accés: 6-9-2010.]

Borràs, L., «Teorías literarias y retos digitales», en: L. Borràs (ed.): *Textualidades electrónicas*. Barcelona: UOC 2005, 23-80.

Campàs, J., *El hipertexto*. Barcelona: UOC 2007.

Chartier, R., «Lecteurs et lectures à l'âge de la textualité électronique», 2001. [<http://www.text-e.org/conf/index.cfm?fa=texte&ConfText_ID=5>, data de l'últim accés: 6-9-2010.]

Fauth, J., «Poles in your face: the promises and pitfalls of hyperfiction», 1995. [<http://sushi.st.usm.edu:80/~barthelm/06sept/06-jurge.html >, data de l'últim accés: 6-9-2010.]

Jameson, F., *Teoría de la Postmodernidad*. Madrid: Trotta 1996.

Lafaille, J. M., *Fragments d'une histoire*. *Alire* 8 (1994).

Olson, D., *El mundo sobre el papel. El impacto de la escritura y la lectura en la estructura del conocimiento*. Barcelona: Gedisa 1998.

Tisselli, E., *Degenerativa*, 2005. [<http://www.motorhueso.net/degenerativa>, data de l'últim accés: 6-9-2010.]

Vega, M. J. (ed.), *Literatura hipertextual y teoría literaria*. Madrid: Mare Nostrum 2003.

Vilariño, M., «Espacios esquizofrénicos. Destrucción y creación en el arte contemporáneo», 2007. [<http://www.ucm.es/info/especulo/numero36/esesquiz.html>, data de l'últim accés: 6-9-2010.]